

Соколёнок

2/2018

март-апрель

Пазы

КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН БИЦИДАРИЗ АДАБГЪУРАЙИ ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАЙИН ЖУРНАЛ

Художник Иса Хумаев

Табасаран риш

Улхурва хуб ширин-ширин,
Шекер алибси мелзнин,
Фикрин вуди мяна дерин,
Гафарин устад ву ихъ риш.

Дугъу апуз хъюгъган гафар,
Аьлхъюб кади шулу кІвантІар.
Ничхри чан хлинцарси, улчІвмар
Ришври, улхуру ихъ риш.

Халачин устад вува хуб,
Хил'ан гъюр яв ляхин ужуб.
Мурад ву увусир рякъюб,
Дагъларин жейран ву ихъ риш.

Лицурува хуб такабур,
Хъавухъ гюзел, гюрчег абур.
Ихъ азадвалин ригъдин нур
Рякъюру яв машнаъ, ихъ риш.

Хлинццар кайи зиянкар

Аждагъайин накъвдин тлихъан терефнаъ айи гъар-зарин члулар, дагъдин кIан'ан кIакIназкъан буравси илтIикIури, хътIикIури за духъна. Гизаф заманйири мархъарин ва микIарин эсерну йисир дапIнайи думу кIакIар, я гъарар, я рукар-кюлер ктарди, гъяцIлиди рякъюра.

Душван гъургъушмин ранг али битав гъарзар, гвачIиндин ригъдин нулар куркIиган, уьрушин алди, кемшрин рангназ илтIикIуйи. ГъацIар ккуру кIакIар кади ацIу фунар али, гъацIар ккуру фунар алди ацIу кIакIар кайи ягъал чIвурдар, гъамус-хъа ахъуз гъязурди айидарси рякъюйи. Душваъ, гъарзун гаварзлиз ухшар вуйибсиб саб хъюхъниин деъну, фтиз-вуш ккепIнайи, хлинццар кайи зиянкар йиз дулбйириан рякъьору гергми цIарнаъ абхъну. Люкъ рибшври адайи. Диди фу-вуш гюзлемиш апIурайи.

Ригъ гъюблан-гъюбаз исина ктубчIврукъан, дагъларин кIакIарин ранг дигиш хъуз, уьрушинна гъатхушин али атIласдин ранг лизишну ккапIуз хъюгъну. Хлинццар кайи зиянкар фтиз ккепIнаш аьгъю апIбан бадали, дулбйириан рякъьорайи гергми цIар дагъдин вари терефаризди гъачIабккуз хъюгъза. Думу цIарнан гергмишин гагъ бицIи шуйи, гагъ яркъю. Дид'ан рякъьору дагъларин

гвачIиндин гюрчег'вал экрандиан рякъьору кинокартинаси вуйи.

Люкърак гъялак'вал кабхъуз хъюбгъю. Думу гагъ хлинццар гъатIарццуз ккунди, рибшври гъабши, гагъ чан кIул гъарзлан исина эбхри кIаназди либгури, фит'ина-вуш алжабгъуз гъязур шулайи.

Люкъ дубснайи кIакIнахъан саб къадар исина вуйи чIулиъ рукар-кюлер кади чуруди вуйи. Рукарин арайиъ илибкIнуси дийибгънайи сивин цIигъ йиз уларикк ккабхънийиз. Дидин багагъ къянццарсдар ягъал ликар ккайи, гъатIарццу ибар али мудур, гагъ чан бабакк ккубхъри, гагъ гъедебгури, ебгури тамашйир апIури айи. Баб-цIигъ дирибшври, фтихъ-вуш гучI кади хъпехъури айи.

Хлинццар кайи зиянкри гъадрар ули уьрхюри айштIан!

Цигърахъ гъапуз саб мудуртІан хъташ, узу гъаври гъашизу. Гъаз аьгъя, хлинцар кайи зиянкри дидихъ хъайи тмуну мудур фуну гъарзун кІакІниин парчйир гъапІнуш?! Магъа, диди гъамусра чан учІру гъармахарна кІир хъайи гъямгъям, я къацІ апІуз аьгъдру, я учв уьбхюз аьгъдру, гуннагъ ктру мудур бугъмиш апІуз гъязурди деркна.

«Сабшвнуд йис мидиз улихъна сивин цигъарин лижар шуйи, дурарра гъулан багарихъна гъюйи, люкьру дурарин тум ккидипура!» — пну марччлихъан Пашайи гъапу ихтилат дюз вуйиштІан! Дугъан ихтилат ухъу хъана ктибтархъа. Яраб гъамус хлинцар кайи зиянкрин гъармахаригъ гъич саб гуннагъра чак ктру мудур гъядрябхъбан гъайгъушин зигуз шулдакІан?

Чпиз ккеънайи душмандикан чаз кин дарши баб цигъ рибшвуз хъюбгъну. Диди чан бализ ккуни-валин гъюрмат улупуз ккунди, мучІмучІ мудрихъинди гъачІабккнудидин кІвантІариз мелз йивури айи.

Мудур, чан бабу чаз апІурайи гъюрматниин аьшкълу дубхъну, хъана зарбди гъедебгуз, ебгуз хъюбгъну.

Цигъ сивин кюлин рукак кубсну. Диди ликар хъирчу ис гъапу кюлин таза цирклар мудрин мучІмучІарик куркІрайи. Думу чан бай, чпин уьмрин аьдатар дургъбиин, чан бай яшайишдин шартІарихъди таниш апІбиин эллешмиш дубхънайи. Цигъраз, чан балин кІул гъадапуз ккунди, хлинцар кайи аьду ккепІну ади хъуваликан, хабар адайи.

Люкь хъана гъарзун хъюхъник кабснайибси, дирибшври дийибгъу. Хлинцар кайи мердимазариз гъюжум апІбан саягъар вари аьгъяйштІан! Рукаригъ гъяйи мудур бисбан бадали, хлинцар гъатІарццуз даршлуб аьгъю, рукарик куркІну чан хлинцариз

хатла хьуз
гучлурайи

зиян-

кри, мудур фила рукаригъян
гъюдубчлвуйклан клури, гъаравул
аплурй айи.

Мидиз улихъна люкъру чан
баяриз гъаплу гъужмар кlваълан
душнайи ахмакъ цlигъ гъич
сабдиканра гъайгъу ктрусй айи.
Диди чаз гъаши дердер кlваълан
гъаънайи. Дидиз душман чан багахъ
хъайиваликан аъянди дайи.

Цигъ рукаригъян гъюдубчлвну,
дубшну гъарзун зиин дийибгъну.

Къялхъянди, заан члулин гъи-
рагъдихъан хълигурайи ригъдин
учлру нурари цlигъран сирин кл-
накк ккайи гъарзарик гъибиклу.
Цигъ чан сирниз либгури, гъаддиин
аьшкълуди, чав чак дамагъ клапlри
айи.

Мудурра рукаригъян гъюдубчлв-
ну. Думу чан ккуруди ярхи ликар
пучлуди алдагъури, гунтlниина
гатlабхъури, гъвандилан гъван-
диина ебгури, дубшну чан бабан
багахъ дийибгъну.

Люкъран лугар гукlни хьуз
хъюгъю. Думу алжабгъуз гъязур
шулайи. Диди фу-вуш хъана саб

гъулайвал гюзлемиш аплурй айи.
Мудур хлинцар кайи зиянкрин
гъармахаригъ гъябхъруб якъин
гъабши. Дакъикъайилан я гъацl
дакъикъайилан дидин клул'ина
бала-къаза гъибди. Юкlв марцциди,
табиаьтдин такабурвал балгурайи
дагъдин цlигъран чирккв
гъамусяаьтди клару хлинцарикк
бугъмиш хъибди.

Гъаплуб лазим ву?

Мудур люкъран учлру гъарма-
харигъ гъядрябхъбан бадали, узу
фу чара даплну ккунду?

Узу али клакlналан люкъ али
кlакlниина хил гъачlабккишра
рубкърубси ву. Мушван манзил,
белки гъацlкилометрlан дайхъиб.
Чигъ гъаплну клури йиз чlигънан
сес дина ебхъидар. Дагъдин кланаъ
ахмиш шулайи нирин сесну жара
сесер вари бугъмиш аплура. Йизна
хлинцар кайи зиянкрин арайиъ
айи манзил зав'ан цlибди вушра,
дагъларин клакlар саб сабдиз
багагъ вушра, саб клакlналан тмуну
кlакlниина гъягъбан бадали, сад
йигъ гъаплуб лазим шулу. Узу

гъамлин исина дерейин кІаназ кудучІвну, хъа дерейиан зиина гъадму дагъдин кІакІназ удучІвайиз, люкъ гъадушв'ин дийибгъуринхъа?

Хъа узу гъапІну ккунду?

Гъяракат кади, сар шли-вуш амур гъапІганси, дулбйир йиз улари хъан гъадагъну, йиз бага хъ дипнайи жвилли патрунар хъирчру, тюфенгиз бац гъивза. Тюфенгин сесну тІирпІ гъивситІан гъапІдар. Дидин бицІи гюлле люкърахъна гъурубкъундар. Саламатди йиз бага хъ дабхънайи Цараб гъялак гъабши. Диди узу тюфенг алапІу терефназди либгури цІузар гъапІу. Ич гъялакваликан хабар адру люкъ учутІанра гъялак гъабши. Думу къюркълин цІаси тІибхну, цІигърахъан ярхласи дийибгънайи мудрик кабсу. Люкъран хлинцари жилик куркІри-ктрукІри, сабшвнуб секундди гъ мудур алишв'ин лепе йивури имиди, цІигъ рукаригъинди гъябхъну. Диди, белки, гучІ гъабши вахтари хъаърусдар ушвтар хъаънийхъиб! Амма дидин ушвтарин сес узухъна гъурубкъундар. Диди рукарин арайи гъ чан ликар

жилиз йивури, чав чан жандиз зулум апІурайси гъабшизуз.

Уз'ан узузра хабар дарди утІурччвурайи гъарйирин сесназ, Цараблин хъял кади апІури айи ампарин сесериз ибра диригъди, люкъ завариз гъедебгу. Бацаригъ мудурра гъяди чІулилан исина гъедебгу думу чан къувватлу хлинцарик гъяракат кипри, гъюблан-гъюбаз гъавайиз удубчІвну, аъхирра дагъдин тлихъан терефназди, хъюрхълар айи дерейизди гъитІибхну.

Чан веледдин ширинвал бадали дяви апІуз агъдру ахмакъ цІигъ наанди-вуш гъебгъну. Думура йиз улари кан ккудубгъну. Амма уъмрин уж'валин гъадри агъю шайиз люкъран бацаригъ гъябхъю мудрин гъяйифну, инсаф агъдру зиянкри мудриз гъапІу зулми йиз юкІв гъючІюбкъну.

Гъар фу чара дапІнура, гъар фу аъмал дапІнура хлинцар кайи зиянкриз чан гъапІу тахсрарин тямбюгъ тутрувди гъидритарза пну, ху гъапІза.

Шагъвелед ШАГЪМАРДАНОВ

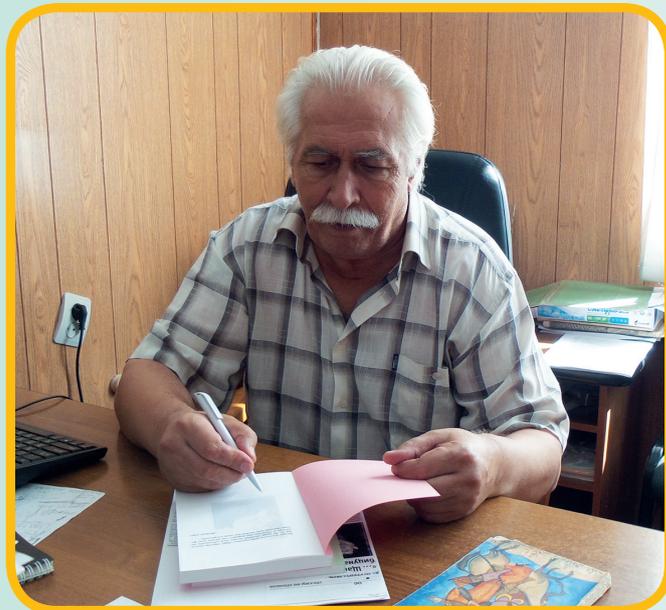
Гатдин чирккв

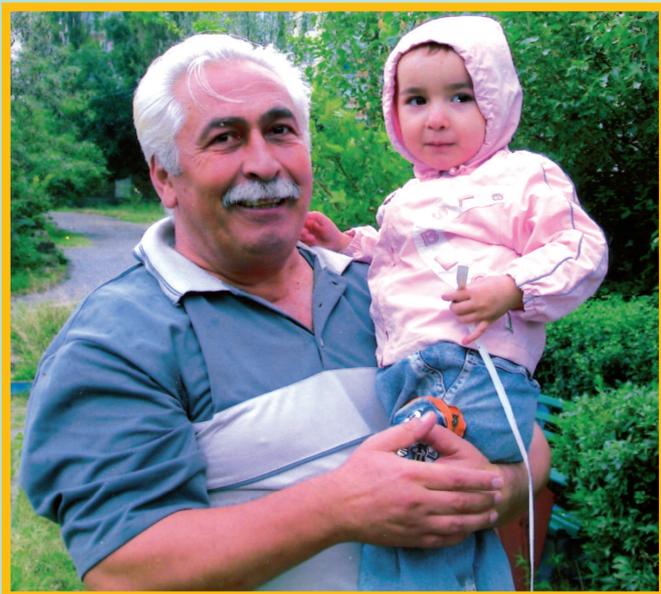
Шагъвелед Шагмардановдин хусуси жилгъа

Шагъвелед Шагмарданов ихъ литературайиз гъубшу аьсрин 70-пи йисари гъафну ва дишла думу аваданлу ва бегъерлу вахтнан бажаранлу ва сазандар шаирарин ва писателарин арайиъ чан хусуси хатI айи лайикълу йишв гъибисну. Шагъвелед Ибрагъимовичди чан эсерарийъ: шиърарийъ, поэмийриъ, повестарийъ, ихтилатарийъ, пьесийриъ анжагъ сар чаз хас вуйи саягъниинди, саризра жарариз таниш дару хатIниинди лап дериндиан ва шикиллуди ихъ ватанагълийирин гъарийгъандин уьмур, дурарин къисматнан рякъюъ алахъурайи читинвалар ва уьмрин гъайгъушнар, инсанарин гъиссар ва хиялар устадвалиинди ачухъ апIури, урхурайирин кIваз тясир апIру терефарихъанди улупура.

Халис ва гъякъикъи шаирин вая писателин эсерар урхруган, дурарин шиърари ва ихтилатари урхурайирин кIван гъиссарин назук симарик кучуз гъитру, фагъмиъ дерин ва гужли фикрар арайиз хуру, аку ва, саб фициб-вуш гъамусдиз мялум дару, гъалабалугъ кипру хиялар уягъ апIуру. Шагъвелед Ибрагъимовичдин эсерар урхруганра саб гъациб жву-

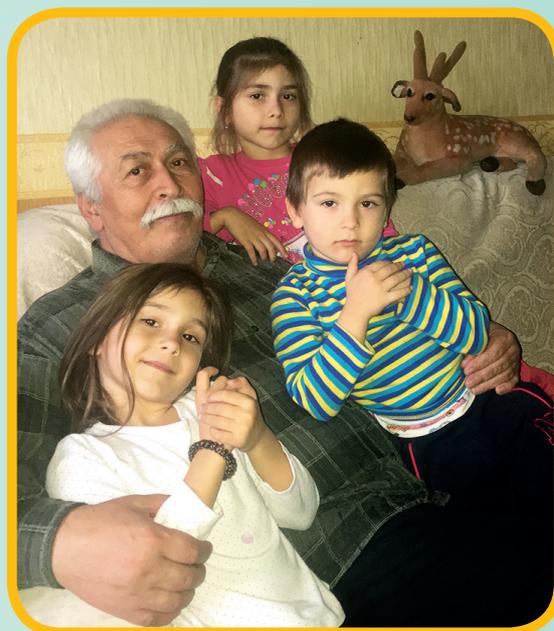
вазра мялум дару, муганайиз таниш дару гъиссарихъди ва хияларихъди фагъум абцIру. Чан творчествоийъ асас фикир дугъу прозайин эсерар бикIбаз туврашра, Шагъвелед Ибрагъимовичдин шиърарра гизаф дерин ва яркъу мяна айидар, ватандихъна ва инсандихъна вуйи ккунивали ацIнайидар, ихъ тябиаьтдин гюрчегвал ва гъайранвал улупурайидар, мягъюббатдин ялавнахъди ацIнайидар, чан багъри халкъдин тарихдин ва уьмрин рякъ ахтармиш апIурайидар, чан ватанагълийирин хасиятар, гъиллигъар, нукъсанвалар ачухъди улупурайидар ву. Шаири чан эсерарийъ учв чан халкъдихъан жара апIурадар, яни чан халкъдин къисмат – чан къисматси гъисс апIура. Чан мялим вуйи Манаф Шамхаловдиси Шагъвелед Шагмардановдира чан халкъдин уьмрийъ гъаши ва шулайи гъядисйир чан кIван гъендемариан деетури, дериндиан ахтармиш апIури ва гъюз имбу наслин фагъмиъ гъаргандиз гъузрусил улупура. Сабсан дарпиди гъузуз шулдар. Белки шаирвалин, писателвалин рякъ ктабгъбаз Шагъвелед Ибрагъимовичдиз чан адаш,

табасаран адлу шаир, Ибрагъим Шагмардановдин эсерарира кюмек гъапуншул, фицики гъеле байвахтнахъанмина мицир шаирхъди, дугъан эсерарихъди таниш касдиз ихъ классикдин поэзияйи тясир дарапди гъабхънийхъана?!

Аьхиримжи йисари дугъу асас фикир прозайин эсерар диклбаз жалб дапна. Гъамци дугъан къалмиккан сабдихъди саб эсер ккудубчлвур: «Чюнгюр», «Жихрин гъар» – повестар, «Аьлааматнан дуствал», «Гатдин чирккв», «Арфарин рякъ», «Арфани Афни», «Гъатхумухур», «Солдтин дада» – ихтилатар, «Хъадукран хлинцарикк» – пьеса ва гъацира жарадар. Писателин гъарсаб эсер жара, мидиз улихъна чан творчествойиъ ишлетмиш дарапду биклбиинди, биклбан алатариинди, жа-жара гъурулушдиинди, дюзмиш аплбан жюрбежюр саягъниинди, ктибтбан, саризра хас дару, нугъатниинди, дерин ва рягъимлу рюгъниинди, ачухъ ва гъайран аплрусиб гъевесниинди, эсерин гъарсаб гъадиса, гъарсар игит шикиллу аплбиинди, клваз тясир аплру гъиссар уягъ аплбиинди тафавутлу шула. Писатели чан эсерарин асас игитарди гъам инсанар (Нур), гъамсана гъайванар (Гатдин чирккв), ничхрар (Гъатхумухур), гъашаратар (Арфарин рякъ), набататар (Жихрин гъар, Арфани Афни) ктагъура, дурар жанлу аплур, дурариз инсанарин хасиятарин лишнар тувра. Иллагъки, Жихрин гъарин образдихъди сигъ алакъайиъ ади, писатели ухъуз дидин уьмур, инсанарин къисматар, гъиссар, хиялар гъаци улупураки, повестдин гъадисйир гъаци саб сабдик китлнаки, урхурайириз му гъадисйир жара аплуз читинди алабхъура. Йиз фикриан, му гъеле сарира муганайиз ишлетмиш дарапду, писателиз чазтлан хас дару биклбан хатл ву ва гъаддиинди му повесть утканра ву.

Писателикан, дугъан творчествойикан улхруган, дугъу ихъ

бицли ватанагълийириз дибиклнайи эсерариканра дарпиди гъузуз шулдар. «Арфани Афни», «Гатдин чирккв», «Гъатхумухур», «Аьлааматнан дуствал» – мурар бицлидариз вуйи литературайин классикайин эсерар ву пуз шулу. Писатели чан ихтилатарин игитарин образар ва гъягъюрайи гъадисйир гъаци уччвуди, гужалди, яркъуди, дериндиан, бицли живанарин фикрар, гъиссар гъисабназ гъадагъну, бицлидар гъаври шлуси, дурариз эсерарин игитарин ляхнар ва гъадисйир лап клваантлан къабул шлуси ва шикиллуди улупура. Гъелбетда, гъаци вуйиган писателин эсерарра бицли ватанагълийириз къабулди вушул, дурар дикъатлуди урхури чпиз мянфяаьт ктабгъури ашул. Ухъу зиихъ гъапиганси, гъарсаб литературайин эсери урхурайири клваъ саб ужуб шил гъитну ккунду, гъадму эсерин игитси думу уьмрин рякъюъ ужвал аплбан ният ади, аку ва умудлу фикрар клулиъ ади учлвну ккунду, эсер ва эсерин игитар гъарсар касдиз намуна духъну ккунду, гъелбетда ужудар игитар. Хъа ужуб дару, члур хасиятарин игитарин гъиллигъар тланкъид дапну, зат ихъ уьмриъ имдарди адагъну ккунду. Умуд кивурхъа писателин эсерарира гъюз имбу наслин фагъумдиз, гъаму чан адашдин ва жара ихъ литературайин классикайин эсерари тувубсиб, тясир тувди дупну.

ГАТДИН ЧИРККВ

Ихтилат

Аивандиин деънайи ва газит урхурайи адашдиз гъяятдиан «адаш!» дих ебхъуру. Къялан балин дих вуйи. Гъаргансиб дих: гъялак'вал ва аъжайиб шадвал кайиб. Гъаддиз адашдира дихназ артухъ фикир тувундар ва урхуб давам гъапІну.

Саб герендилан раккнарин пархъари ва къюбпи «адаш!» дихну думу газит ис апІуз ва гурзлиинади лигуз мажбур апІуру. Хулазди архъу аъхюну балин улар аълхъюрайи. Дурар: «Лиг, учуз фу гъибихънуш», – дупну, гъялакди къяляхъинди илдицну. Хулазди архъу къялан балинна маш аълхъюрайи. Адашди, дурариз артухъ фикир тутрувди, шубурпир, бицІинур гюзлемиш апІуру. Магъа думура. Къюрид гъардшар зарбди жара дапІну, хулазди архъну. Эгер гъаму герен бицІину бали, къяланурин хабахъинди чан назук тІубу улупури, «ич биши!» гъапундайиш, адаш баярин шадвалин къаназ гъаври шулдайи.

Дюзра вуйи: къялану балин хабахъ бицІи цІару чирккв дабхънайи. Аъхюну пай йифси лизиб. Йирфарилан – думу халис илипнайи паланси рябкъюра – ва, гагул улра ккапІну, машналан ругъул зулар душна. Рижвниканра цІибди ругъулди ву. КІакІнахънаси. Дидин уларра цІарудар ву. Гъаддиз сабпну гъилигури, гагул ул куруб ву, кІубра мумкин вуйи. Амма уларин жанлували дициб фикир гъапІур цІиб вахтналан чарасуз швумалра апІуру: дураригъ сагъи уъмрин вари нугъатар атІагура.

БицІидар адашдилан илтІишуру. Дурар, гагъ адашдихъинди, гагъ чиркквлихъинди лигури, чпиз думу фици ва наан гъибихънуш, ктибтуз

хъюгъру. Шубридира саб хилди. Сюгъбатнан хяшил дубхънайи. Гъардиз чаз адашди артухъ фикир тувну ккундайи. Анжагъ адашдиз дурарин гафарин къатІартІан ерхъурадар – думу чиркквли бицІидарин уъмриз дубхнайи аъхю шадвали мюгътал дапІна. Гатдин чиркквлиин фуж бицІир шад шулдархъа? Хъа мурарин шадвализ къадар адайи. Дурариз чпин хулаз гъийиз неинки чирккв, гъятта гатукъан – хялижвди вушра – дуфну аъгъдар. Аъхюну балин гъамус йирхъудпи йисра гъябгъюра...

Адаш хияларик кахъру. Дугъаз гъамусяаътна, чан ччвур дибисну дих гъапІнийишра, ебхъурдайи. Дугъан чан бицІи вахтар, чпин гатдин чиркквар, дурарихъди йигъ гъабхъиган апІру аъжайиб тамшир – вари кІваин духънайи. Дугъаз гату гъира гизаф ккуниб ву. Анжагъ адар. Айи. Ухди айи! Эвлемиш хъайиз. Дугъан хпириз, эгер дугъан гафариинди кІуруси гъабхъиш, «гатукъан даккни гъяйванат адар!» Хъа... гату уьбхюрза дупну, хпир гъадарди гъузуз шулин? Дугъхъанра гъабхъундар...

Гъаддиз дугъак гъамус бицІидарин тІамайиз удубчІвнайи шадвали гъалабулугъра ктрипи гъибтраддар. Думу, гъялакди хил улихъинди за дапІну, сяътиз гъилигу: «Дарсар ккудуркІайиз саки шубуб сяаът ими...»

– Адаш, миди фу ипІруб ву? – аъхюну балин суалну дугъан фикрар къатІ апІуру.

– «Фу ипІруб ву?» – адашди чазра хабар адарди, балин суал текрар апІуру. Ва цІиб энгел духънуси: – Никк ухруб ву... Йиккра ипІуру. Уълра!..

Адашди аъхиримжи гаф

ккудубкІайиз, аьхюну бай асккан хулан ракнаригъ жин шулу.

– Адаш, Рамазярин хуйиз Ругъац кІуру. Думу ихъ чиркквлиз ухшар ву, даринхъа? Гъаддинра йирфариин пирпйир ал. Дидинна сану ул’ин кІаруб ал. Хъа мидиз ччвур адайкІан?

Чахъинди улар итІигънуси, хъзигури гафар апІурайи бализ лигури, адашди, аьлхъюб кади, жаваб тувру:

– Ав... ЦІаруб!..

– Фуж? – бицІирин сес шулу.

Адашди «ЦІаруб» зил хъади слогариинди кьубан текрар апІуру.

Къяланури, чирккв кьубиб хиларира кІул’ина за дапІну, ергури, «ЦІаруб! ЦІаруб!» кІури, сабшвнубан текрар гъапІу. Дугъахъди бицІирира хъипу. Анжагъ дугъу «р»-ин ерина ебхъури-дейребхъри «л» кІурайи. «ЦІ»- ра аьхюну пай «ц»-си ебхъурайи.

Чиркквра чан ччвурниин рази гъабхъну: шубубан-кьубан хъади-хъади, сабан манзил ккади – улар уьлчІюкьюру; хъа рижвнин гъяракатвал гъадмукъан гъизгъинуб вуйики, дидихъ гъятта ул хъубкьурдайи. Сумпларра гъиришвну!

Асккан хул’ан удучІвумитІлан, аьхюну бали «магъа!» дупну, чан хлиъ айи бушгъаб улупуру. Шубрид уларра дидин лизивалиин илчІихуру. Дурариз, дидиъ фу аш, къан дарапІди аьгъю апІуз ккундайи. Амма, гъятта багахъна гъабхиганра, дурариз бушгъабраъ фукІа рябкьюрдар. Анжагъ дикъатлуди гъилигу адашдиз дидиъ фу-вуш рябкьюру ва тяжубвал кадиси балхъан гъерхру:

– Гъяжи, хю гъаз вуяв?

– Хю вуйинхъа?.. Чиркквлиз ипІруб. Къватдиъ айи гъеебццу никк...

Адашдихъан аьхю гъягъя датабхъуру. Дугъаз Гъяждин

кІуллан хил алдатуз ккун шулу, амма хил гъавайиъ уьбхну гъубзру – бали бушгъаб чиркквлин улихъ дивнайи ва: «Ма, ипІин, никк ву. Гаш дубхънашулвуз», – кІури, дидин бицІи музмуз никкдик кучрайи. Кьубпи ражну чан музмуз кучган, чиркквли пуф апІуру, ва никкдин хю улихъ дахъну лигура-йи бицІидарин улариъ абхъру.

– Диди тмуну никк убхъуру. Чавай, гъязур апІурхъа, хъа тувурхъа, – дупну, адашди чиркквлин улихъ дивнайи бушгъаб гъадабгъуру ва айвандиккна удучІуру. Циб вахтналан хулаз гъафи дугъу чиркквлин улихъ хифтІан аьхюбсиб бамбгин мурслин цІикІв дипру. Хъа дидхъан дубшнайи кІакІ чан хлиъ гъибтру. БицІидар адашдин гъяракатариз мюгътал духъну лигурайи. Адашди явашди цІикІв чахъинди гъизигу. ЦикІв явашди гъирибшву. Гергмибдин гъяракат гъябкью чирккв сифте улар алдадагъри

либгуру, хъасин явашди чан бицѝи беден къялхъян ликариина дубхну, ккибкѝу. Адашди цѝикѝв явашди зигурайи. Чирккв дид'ина гатѝабхъуру. Дикъатлуди лигурайи бицѝидар сифте гъилиркъуру, хъасин аьлхъюз хъюгъру. Дурарин аьлхъбак шадвалси, саб фициб-вуш мугъаятвалра, гъятта гучѝвалра кайи.

– Биши тѝибх! – аьлхъюри, зарбди чѝигъ апѝуру бицѝинури.

Шубридин улар чиркквлин сабсан аьмалназ ккилигурайи. Магъа думура гъабхъну: адаши за дапѝнайи цѝикѝвнак кубсну ва думу бацаригъ гъибисну. Саб герен думу дидккан ккебхнура гъубзну.

– Гъялим, бис, – дупну, адашди цѝикѝв бицѝину балихъинди гъачѝабккуру. Къяланур мид'ин рази шулдар:

– Чирккв узуз гъибихъуб ву!
– Дугъан лигуб сабпну гъагъи гъабхъи. Саб дакъикъа мидиз улихънадидиъгъабхъишадваликан, аьлхъбакан гъич фукѝа имдайи. Думу даршра гъахъи йигъланмина ухди хъял гъюрур, бейкеф шлур ву. Дугъан улариц гъятта чигра утѝубччвуру. Адашди, дугъан улихъ къукърукъусди деъну, кѝуллан хил алдатури, гъапи:

– Гъясан, ихъ фициб йикърар вуйи? – сифте бицѝириц...

– Хъа узуз гъибихъуб ву!
– улѝвмариккан ажугълуди ккилигури, жаваб гъапѝу.

– Хъа увухъна тувурхъа. Лиг, Гъяжди чѝалкъан кѝурадарки. Аьхюр вушра. Дугъаз аьгъя...

– Дугъаз гъибихъуб дар! – Думу гъялакди чиркквлиин алархъуру ва Цѝаруб чан хабахъ ижмиди бисуру. – Узуз гъибихъуб вузуз!..

– Гъамусяаьтна увухъна тувурхъа... – адашдиз хъана фу-вуш кѝуз ккундайи, анжагъ сабпну хул'ан айвандихъна гъялакди удучѝуру. Ва цѝиб вахтналан думу,

саб хлиъ бушгъаб, тмунубдиъ кѝакѝарихъ цѝилан тикѝир хъайи шубуб тѝурнин къатѝар ади, гъюру.

– Магъа варидариз, – дупну, баярихъна тѝурнин къатѝар тувру. Бушгъаб чиркквлин улихъ дивру. Диди чаз, никк ух кѝури, миннатар апѝуз гъитдар – ниъ хъизигну, убхъуз хъюбгъну. Бицѝидар, дидин пѝялѝар гъеерхъган, мюгъталди лигури дийигъуру. Хъасин бархлиин дахъну, диди фици никк убхъураш, дикъатлуди тамаша гъапѝну. Чиркквли чан бицѝи уъру мелз гагъ никкдиз, гагъ ушвниз гъабхурайи.

– Адаш, Цѝарубди мелз кучри ухура. Диди... никк фила ккудубкѝуру? – тамшир апѝуз къан шуз гучѝури, гъерху Гъяжди.

– Мелз кучри вушра, учвутѝан диди ухди убхъуру. Думу бицѝиди мярябкъянай!..

Дугъриданна, цѝиб вахтналан чиркквли бушгъаб ичѝира апѝуру. Гъятта мелзра гъивну. Дидизра, гъабраз марцѝишин ккуниб, аьгъяш кѝурза.

Чирккв цѝийи эйсѝириин кѝваантѝан рази вуйи – дидин гъарсаб гъяракатну думу ляхнин гъякънаан шагъидвал апѝурайи. Хъа улихъдиндар фицдар гъахъ-нуш, шлиз аьгъяхъа. Диди, бицѝидари хил алдатруган, сифте кѝул ккивуйи, хъасин, чан адабшву гъюрдал цѝалцѝам чѝар али рижв запѝри, юкъ ис апѝуйи. Хъа бицѝи уъру мичѝал ламун мучѝмучѝ бицѝири чан гарцѝлик кивган, диди улар алахъуйи. Абхуз ккапѝрусдар уйнар гъапѝган, гъятта рабхузра хъюбгъюйи. «Биши, биши» гъапиган, думу, дуфну, рижвра хъазабгъну, ликариккан крабхуйи.

Хулан кюлфетра чпин бицѝи цѝийи агъалийиин гизаф разиди вуйи. Дурариз чпин гъийин киш йигъ вартѝан бахтлу, вартѝан шадлу киш йигъси рябкъюра.

Къялану бали адашдиз тамшир апІурайи арайиъ гъятта гъамцира гъапну: «Гъи яслийиз гъушнийиш, чиркквра бихъурдайи». Адашди – дюз ву – жикъи йигъра вуйиган, учвра хулаъ айиган, бицІидар яслийиз гъухундайи...

* * *

Айвандихъан ликарин сес шулу. Адаш гъялакди сяътиз лигуру ва чав-чакди кІуру: «КкудубкІну!» Дада гъафиб аьгъю дубхъну, бицІидар, чиркквра хъади, дугъан гъаншарназ жаргъуру. Дурариз чпин чирккв дадайиз улупуз ккундайи.

– Дада! (му гаф дурари шубридира сабси кІуру) Биши – бицІинури, ЦІаруб – аьхюнури, гатдин чирккв – къяланури, – зарбди ва шадди гъапи.

– Фу-у?! – раккнаригъан дада-йин аьжайиб сес абхъру. – Гату?! Мушваз ккимбуб гъадму вуйи! – Хулазди учІвумитІлан, дугъу, жилирихъинди аьжайибди дилигну: – Уву фтиз лигурава?

– Фици, фтиз? – гатдин чиркквлин тамшириз, – зарафат кади, жаваб тувру жилири. Гъаму гафар кІури, дугъу улар улчІвмариккинди, чене арчулну гъюни-инади апІуру. Хпириз жилирин зарафат бегелмиш шулдар. Дугъу, гъюнарихъан хътиб-ту палаш зарбдиси дивандин заъхъан кІулиина гатІабхъну, хъял кадиси гъапи:

– Гъарган зарафатар даршулда! Увуз гату чиркинув вуйиб аьгъявуз. Диди шарар арайиз хрубра...

– Вугъа-а-а! – хпирин гафар къатІ дапІну, чІигъ апІуру дугъу.

– Гату кубкІу йишв'ан шар удубчІввара, кІурай. Шли-вуш фу-вуш гъапну кІури, гъадму гъятІнихъ хъипну, лицруб дар гъа! – Дугъаз, саб дакъикъа мидиз улихъна чиркквли хулаз дубхнайи шадвал кІваин шули, имбубсан хъял гъюрайи. Дугъу гъамциб сюгъбат гъадмуганра гюзлемиш апІурайи. Мукъанди даршра, саки гъамциб. Хпиризра дугъаз хъял гъюрайиб аьгъю шулу, ва, дугъан гъвалахъ деъну, йирфариин хил иливну, дишагълийин сабпи аьмалдарвал гъапІну – сес ис апІуру.

– Муртуз. Узуз аьгъязуз, увуз ихъ бицІидар узузТІан гизаф ккуниб. Уву сабпну жара фикир мапІан... Сабсан аьгъязуз: узуз гатукъан даккни гъяйванат адар. Гъаз увхъан йиз гъюрматнаанкъа.

– Гъаз гъарган вари уву гъапибдиин рази шулу? Уву гъаз сабанкъя рази шулдарва?

– Узу дици гъапиб дариз...

– Фици гъапишра. Увуз бицїидарин гъийин шадвал рябкъюз ккуний! Дурариз чирккв, ччил, курцїил... – мурар гизаф ккунидар шулу. Вари бицїидариз. Гъадраригъра гъяшул сар-къюр гъаму увусдар. Узуз гагъ-гагъ фици гъибгъруш аьгъявуз: гъяйванат ккуни инсанди – дажи ибшри, гатдин чирккв ибшри, жакъв ибшри! – чав инсан вуйиб тмунуритїан, саб цїибкъан хънура, артухъди гъисс апїруси. Дурарихъди вуйи аьлакъйири дугъаз инсандин фаркъ'вал ачухъ апїуру. Дугъан ягъалвал аьгъю апїуру, инсандиз гъякълу кьимат тувуз. Гъацир инсандин инсандихъна вуйи рафтарра ужудар шулу... Ваъ, узу гъаму гафар фу бадали кїура? Му инсанари чпи гъисс дапїну ккунди айиб ву.

– Узуз гъаз аьгъя, уву фу бадали кїураш. Узузра ккундузуз хюни, пеэр... ухъуз фукїа адаршра. Хъа гату... ва-а-аъ!

– Хъа сабан: гъадму чирккв, – жара гъяйванат вушра, – шлиз аьгъя, шли хул'ан утїубккнайиб вуш. Хъа думу ухдитїан хулан гъяйванат ву аьхир! Гъи дидхъан чїурдиъ гъапїуз шулу? Хъа уву думу утїубккурава: гъит жарадари уьбхри! Варидари утїубккуру – хъа дидин гъял фициб шулу? Ваъ, дидик фу тахсир ка? Гатдин чирккв хъуб?... Лап ужи... Чиркквлин гъюрмат адарвуз, хъа яв бицїидарин, яв веледарин? Гъисиб шадвал узуз дурарин машариъ асуллагъ гъябкъюб дарзуз. Хъа маш юкїв дар. Кїваъ думу швнуб гъатди аш! Фуж ву гъадму шадвалин тахсиркар? Жара апїин дидхъан бицїидарин юкївар. Дурариъ фу гъубзру? Фукїа! Шадвалин ерина –

хъял, даккнишин, мяргъяматсузвал арайиз гъюру. Дид'ин инанмин вуза!

– Бицїидариз фукїа даршул. Сацїиб гъишишра, хъасин ккебехъур. Хъа увура... (хпириз, «чїамччликан фил апїрударикан вува», кїуз ккундаи, анжагъ, жилириз хъял гъюр кїури, улхуб къатї апїуру). Хулаъ цїадалкъан шид адар, – дупну, думу дивандилан за шулу.

Муртузди хлиз хъана газит гъадабгъуру. Чав хъайи йишв бихъайиз, къаназ цїарарилан улар алдатуру. Магъа аьхирки бихъуру ва урхуз хъюгъру. Амма дугъаз, фу урхурашра, аьгъю шуладар. Ва гъаддиз дугъу саб предложение сабшвнубанра урхуру. Хъа чалишмиш'валар натижасузди гъузра.

Дугъан метлеб хпир гафниина хуб дайи. Дугъу гъарган, гъар наан гъабхъишра, чан фикир кїуйи. Чаз дюзди рябкъюрайиганси. Хъа хъпехъурайир инандирмиш апїуз думу гъич сабанра чалишмиш гъахъир дар. Дугъан гъаргандин фикир ву: гужназ илибту пеъли муртїир хъахъутїан апїурдар. Думу чав алабхъну ккунду.

* * *

Гъюнихъ гвар хъади хул'ан удучїву дадайиан, чиркквлилан илтїишнайи бицїидар гъяркъган, гъарай адабхъуру. Дурари чирккв рукъан бицїи гъагъ зигру машиндин къябаъ абхуз ккапїрайи. Дадайин сес кубкїган, дурарин, чпи фу апїурашра, кїваълан гъябгъюру ва чпин багахъна гъялакди гъюрайи дадайиз тяжубди лигури гъузру. Чиркквра тяжуб дубхънайи. Думу, чяхъан саб хатїа гъабхъиси, кїул хъибхнуси либгурайи.

– Му фу ву? Му фу ву?! – кїури, дада минди-тинди гъилигу. Дугъу фу-вуш абгурайи. Ва чаз лазим

вуйиб дярѣбкѣю думу айвандихѣна за шулу. Саб герендиѣлан думу, хлиѣ ругѣул газтин ткира ади, биѣИдарин багахѣна хѣуркѣру. Дурар хѣана чпин биѣИ машгѣулат суст апѣбиин чалишмиш духѣнайи. Гѣаддиз дурариз дадаѣи, «гѣудучѣВа-а-ай!» дупну, чѣигѣ апѣайиз, думу чпин багахѣна гѣафибкѣан аѣгѣю гѣабхѣундаѣи. Дадаѣи хлиѣ айи кагѣаз чиркквлиин илипу, гѣючѣЮбкѣю ва завуз за гѣапѣу. Дид'ан – учѣ биѣИдарихѣан жара апѣурайиб аѣгѣю гѣабхѣнуш кѣурза – язухѣ гѣюрусиб ккуру сесниинди «мя-я-яв» утѣубчѣву. БиѣИдар дадаѣин гѣяракатарин сифте мюгѣтал гѣахѣнийи. Хѣа гѣамус, чиркквлиан сес утѣубчѣвиган, дурариз дадаѣин кѣаст аѣгѣю шулу ва зарбдиси «ча ич!» кѣуб'инди чпин наразивал мялум апѣуру.

– Му кифируб ву! Узу учѣвуз тукандиан аѣхю учѣвуб гату хурзачѣвуз...

– Ккундарѣуз, ча ич!..

Анжагѣ дада, биѣИдарин миннатаризра, ишбазра дилигди, хлиѣ гатдин чирккѣвра ади – думу ккебхнайи гѣял гѣябкѣган, саб шакра адарди, язухѣ гѣюйи – гѣяятдиан удучѣвуру.

Гѣяснан гѣарѣир имбударигѣян гѣю-тѣурчѣвурайи. Думу, дада урнариз багахѣ шули гѣяркѣган, гѣятта ругарѣи идиргѣузра хѣюгѣру. Дугѣан гѣавриѣ ахѣуб читин дар – чирккѣ гѣибихѣур гѣадму вуйи аѣхир. Дугѣаз, чаз варитѣан багѣалу мутму чахѣан тадабгѣси, айи.

БиѣИдарин ишбу гизаф да-вам тувундар. Дадаѣи гѣаписи гѣабхѣну: саѣИб гѣишну, хѣа ккебехѣну. Думу булагѣдиѣлан гѣюруган, дурарикан сарира гѣич чѣушаркѣан апѣури имдаѣи. Дурариз, фукѣан гѣишишра, чирккѣ чпин хлиз дяргѣруб аѣгѣю гѣабхѣнуш кѣурза. БиѣИдар айи гѣял гѣябкѣю дадаѣин машнакк инчѣ ккабхѣру. Амма биѣИдарин уларин дугѣаз аѣлхѣюб ваѣ, ажугѣ рябкѣюру. Кѣяланурин – иллагѣки. Себѣб кѣалу хилари дитѣиршну каѣИнайи машариѣра айи. Дугѣан гарѣларилан кѣаран биѣИ архар ахмиш духѣнайси рякѣюрайи... БиѣИдарихѣна хѣуркѣган, дурарин ажугѣлувал дубгуз кѣури, дадаѣи

мици деуб! Улихьдин йигъариинди гъятта сар ишуз ккаъру вахтра гъабхъну. Хъа ккебехъна. Дурар гъарма чан фикрариин машгъул вуйи. Аьхюнури къантла тлулиинди жилиан ичI адабтIура. БицIинур калуш швякърахъди дебккбиин машгъул ву. Хъа къяланури, гурд'ан бицIи даршвлар адагъури, улихъ хъайи бицIи вичун гъелемдик кубкIуз чалишмиш'валар апIура. Вахт гъябгъюра. Ригъдиз таблехъинди жин хъайиз гъарин тIилсибтIан манзил имдайи. Амма дидинра гъяракат яваш дубхъна. Думу бицIидарин сикинсузвали мюгътал дапIнайиси ву. ГъачIинганси чан рякъ давам гъапIнийиш, ригъ ухдитIан нивкIузра дубшнаи...

Магъа, аьхирки, Гъяжи али йишвлан гъудужвuru ва Гъяснан улихъна (дурар сар-сариз йирфар йивну дуснайи) гъюру. Ва, дугъан къамкъриин арчулну хил иливну, кIуру:

– Гъясу! – Дурари чпин арайиъ Гъясназ гъамци кIуру, – гъач ихъ чирккв абгурхъа.

Гъясну зарбди кIул за апIуру ва аьхюну гъардшиз аццагну лигуру. Улари «наан?» кIури гъерхрайи. Анжагъ гафнан суал лигбанубтIан жараб шулу:

– Дади думу нана гатIабхънуш, шлиз аьжу? Жарадари гъубхуншул.

– Гъаз? Дада штIина гъушну. Заан штIина. Рякъюъ... сарин бистниъ ипуншул.

Гъардшари чиркквликан гафар апIури гъеебхъу Гъялим, тяди калуш алабхъну – дугъхъан калуш швякъриинди гъаци дебккузра гъабхъундар – дурариз багахъ гъахъну. Дугъан улар зирекди, сюгъбатнан мяна ухди аьгъю апIуз ккунди, гагъ сариина, гагъ тмунуриина жаргъурайи.

гъамцира кIуру: «Йиз баяриз тукандиан аьхю уччвудар гатдин чиркквар гъадагъурза». Амма бицIидарин лигуб дигиш шулдар.

Лисундин уъл ипIурайиганра дадаи бицIидарикан сефилвал ктапIбан бадали гизаф чалишмиш'валар апIуру. Амма дурар натижасузди гъузну. БицIидариан гъич гафкъан адабхъундар. Дадаиина гъич улкъан за гъапIундар. Гъятта, гъарган, дада-ийн бай вуза, кIурайи ва гизаф суалар тувуз ккунди Гъялимдира саб гафкъан гъапундар. Уъла ккунди-даккунди гъипIну. Суфраийхъ адашдира бицIидарин тереф гъюбхну – дугъура гъич сабкъан гаф гъапIундар.

* * *

Гъяятдиъ гурд'ин деънайи бицIидари, деъну гъамус саки гъацI сьаьткъан вушра, гъич сабкъан гаф гъапIундайи. Дурар мукъан вахтназ

– Думу ими, – гъапи Гъясну. Хъа дугъаз, чирккв гъамусра дипу йишв'ин гъубзринхъа, к'ури, гърхуз ккундайи.

Гъяжи, дугъаз фу к'уз ккундаш, дюзди гъавриъ шулу ва:

– Гъач лигурхъа. Дадиз аьгъдарди. Сарикъа к'урдар. – Аьхиримжи гафар к'ури, думу Гъялимдихъинди илт'ик'уру.

– Ваъ, – Гъялимдин тасдикънан мягъкам жаваб шулу.

Заан булагъдихъна гъягъру рякъ гъуншйирин бистнарихъ хъайи ирчларин, цаларин ва сеткйирин арайиан дубшнаиб ву. Хулан раккнариан удуч'вур сифте арчул терефназди, хъасин рякъяр жара шулайи йишвхъан гагвлахъинди душну ккундийи. Дюз гъапиш, къюбпи рякъ'ина удуч'вуриз саб сумч'ур метрийн манзилнаъ булагъ чавра рякъьюру. Гъардшар дина гъам дадайихъдиси, гъамсана чпин хушнииндира – думу вахтари дурарик гагъ-гагъ ч'вянк'би т'улра кутрубк'и имдар – гизаф гъушнийи. Рякъ танишуб ву. Гъаддиз дурари чпин юлчивалин к'улин метлеб дикъатлуди гъуншйирин бистнариз лигури гъягъюб вуди гъисабра ап'уру.

Аьхюнур рякъюн заъхъанди, къяланур к'анаккди гъягъюру. Хъа Гъялим гагъ мугъахъна, гагъ тугъахъна жаргъурайи. Ирчларигъян ва сеткйиригъян бистниъ айи-адруб ухди рякъьюйи. Хъа цалари, чибра къуру, дурариз бистниз лигуз ц'иб читин ап'урайи. Думуган, аьхюнури ккизигури, къяланур цал'ина за шуйи. Къюбпи цаллан улдуч'вурайи Гъяснан хил кубк'ину абхъу гъван – биц'иб вуди бахт гъабхъну! – Гъяждин ликрик кубк'уру. К'т'убч'вбахъди кубк'инушра, диди Гъяждихъди сабшвнубан ергуз ва ухътар ап'уз гъитру. Хъа аьх ап'уру. Гъаму шарт'наъ дарди вуйиш, дугъу

неинки чан улар къяши ап'уйи, хъа чахъди Гъясанра рагуз гъитуйи. Вушра думу ергурайи Гъяждиз мугъаятди, дикъатлуди лигурайи. Вари чпиз ва шарт'наз ккуниси гъабхъну.

Рякъяр жара шулайи йишвахъна хъуркъган, дурариз рякъюн заъхъан хъебграйи хуйин сес ебхъуру. Саб аьхю гатусиб биц'и к'ару ху, ликар мягъкамди жилиъ гъат'арццнуси ут'укъну, к'ул улихъна жилиз гъач'абккну, арчлихъ дийибгънайи. Диди сабсан аьмп гъап'у. Ва гъаму арайиъ биц'идариз пуфнан сес ва т'уларигъян фу-вуш саб лизиб дирибшвну рякъьюру. Хуйхъан ул хъади дурар ц'ибсан зииниси гъягъюру. Дурарин, гъелбет, хилариз гъванарра гъадагъуз к'ваълан гъябгъюрдар.

– Ихъ чирккв! – зарбди гъапи Гъяжди. Дугъан сеснак шадвалт'ан гъалабалугъ гизаф кайи. Биц'идар чирккв бихъбийн шадси, думу айи гъял гъябкъган, пашманра гъахъи. Думу, ликар ут'укъну, гъич саб артухъ гъяракат дарап'ри, дич'ибгну дийибгънайи. Аьхюди т'аънайи улари ц'ийир кречурайи. Дурар хуйлан улар алдадагъри лигурайи. Биц'и ибар къяляхъинди алч'ак'инайи. Рижвра дич'ибгну дийибгъна. Ч'арар гъют'рахъимдин зазарси дазаргна. Думу мугъаятвалин, ажугъвалин ва хъюлан гъумбакси рякъьюрайи. Хуйи гъар чахъинди музмуз багахъ гъап'си, арчулну бац зап'ну, зарбди йивуйи ва пуфар ап'уйи. Чиркквлин гъяракатари хуйихъди гагъ-гагъ къяляхъра хъуз гъитрайи.

Биц'идариз, чирккв айи гъял гъябкъган, ишузра ккундайи, кюмек ап'узра. Чпин хилариъ гъванар айиб дурарин марцци к'ваълан дубшнаиб. Гъяжи, фужк'ла аьхюдарикан гъюр к'ури, ц'и-ц'ибелек рякъюн гагъ исинди, гагъ зиинди лигурайи. Амма рякърур

адар. Дурарин гьамци – бицидари чиркквлин язухъ зигури, чиркквли хуйихъди женг гьабхури – хьуб дакъикъатан гизафра гьабхъну. Аьхирки Гьяжди, циб гучира кадиси, хуйихъинди чан хлиъ айи гъван гатабхъуру. Ху гьегу. Думу гьегур кIури дугъу асла фикир апIурадаи. Хъа чпихъ хьегур кIури гьисаб апIурайи. Хъа му... гьегну! Думу, арчлин заан пIипIнахъна гьурубкъигантIан, къяляхъ илтибкIурдар. Гьяждира, циб дирбаш'вал кубчIвнуси, чан хилиъ имбу къюбиб гъванарра дидин къяляхъди диш апIуру. Ху рябкъру йишварикъан гьубзурдар. Бицидар зарбди гатдин чиркквлиин алархъуру. Думу Гьяжди хабахъна за апIуру.

– Жан чирккв!

– Ич чирккв!

– Жан биши!

Дурарин гафар шадвалиан гукIуни удучIурайи.

– Хулаз гьабхурдархъа! – гьялакди гъапи Гьяжди.

– Гъаз? – суал гьабхьи Гьяснан.

– Дади гьибтурдар. МузлукIарин (гъуншдин балин лакIам ву) чвуккаъ мукъ дапIну гьибтурхъа.

Му теклифниин шубридра гизаф рази шулу.

ГакIвлар гьадатIну хулаз гьафи жилирихъан хпири гьерхру:

– Муртуз, баярра хъади гъаз гьафундайва? Ригъ ухдитIан алабхъна.

– Думукъан мучIу дубхънадар. Гьелелиг урнарехъ баяри тамшир апIури ими.

Хюйик кубзуз шид хуз айвандиккна удучIву дадаи, бицидар кIваин духъну, унчIвгъан дих апIуру:

– Гьяжи, ухди гъачай хулаз!

Амма урнарехъан гьич саб жавабра шулдар. Думу бицидарин зарб гафарихъ хъпехъуру ва дурар циб яваш гъахьи арайиъ хъана дих апIуру. Дих хъана жавабсузди гьубзру. Дугъу гьялак'вал кади хъана учIруди чIигъ апIуру.

– Дурар мушвахъ хътар, Аминат бажи, – жаваб гъюру урнарехъан.

Шид айи къефейдан хъади хулаъ учІвубси:

– Муртуз, бицідариз лиг, дурар урнарехъ хътар, кІур.

– Наана гъягъюру дурар! Хулан къялярихъ хъашул. Чиб гъюр. Дургуз, саб ахю шагъур дарки.

УнчІварихъ марцци ругъул гъабхъиган, бурзар аркІурайи хпири, кІвак сикинсузвал кабхъну, хъана жилириз бицідариз лигуб теклиф апІуру. Муртуз явашди айвандиккна удучІвуру ва: «Гъяжи!» – дупну, дих апІуру. Жаваб шулдар. Кючйириан бицідаринси, гъич фтинкІа сес ебхъури имдаи. Циб мягъталвал кади думу хуларин къяляхъна гъягъюру. Дих апІуру. Хъана жаваб шулдар. Бистниъ лицуру, урнарехъна гъягъюру, асккан ва заан рякъяриъ лигуру. ФужкІа адар. Сабансан дих апІуру. Дих хъана жавабусзди гъубзру. Хулаз, белки, дуфнашул кІури, думу къяляхъ хътакуру.

– Аминат, гъафнийин хулаз? Хпир айвандихъна удучІвуру:

– Ваъ, – тяжубди жаваб тувру дугъу.

– Хъа дурар наана гъарахри?

– Гъуншдин хулаъ айкІан?

Жаваб тутрувди, Муртуз гъуншдин бистниз багахъ шулу.

Дугъан дихназ удучІву балира, адар, дупну, жаваб тувру.

– Гъеле Мислимярин хулаъ аш, гъерхурза, – дупну, хпир зарбди умбрариан гъяятдизди удучІвуру ва чІатинди гъягъюру.

Циб вахтналан гъадму удучІвганси зарбди урнариан учІву дугъу гъалабалугъ кади кІуру:

– Адар, кІур! – Циб дийигънуси:

– Узу увуз, акуди имиди, лиг гъапундаин?! Узу фу гъапишра, увуз дюз дарди ебхъурвуз.

– Гъан, гъабхъну. Гъимишул гъамушварихъ. НаанакІа душнадаршул.

Гъаму арайиъ дурариз зав’анси гъуншдин балин сес ебхъуру:

– Муртуз адаш, узуз дурар ригъ алабхъурайиганси ич чвуккан багахъ гъяркъюнзуз.

Дугъу аьхиримжи гаф ккудубкІайизра, дада хулаъ архъру ва, саб герен хъайизра, хилиъ фонарь ади, удучІуру:

– Гъач гъягъюрхъа, белки...

Къюридра зарб кади гъягъюру. Чвуг гизаф ярхлаъ адаи – саб варжна хъцІур метр шул. Хъа гъялаквали инсандихъди саб лик алдабгъру вахтанан арайиъ шубуб алдагъуз гъитру, кІурдарин? Гъаддиз дурарра къюб дакъикъайин арайиъ чвуккан рактарин улихъра дийигъуру.

Чвуккан рактин хъябкъну гъябкъган, дадаин юкІв ккайи йишвккан саб фти-вуш хъумп апІуру ва чазра хабарсузди кІуру:

– Рактин хъебхъна...

Адаши чан хилиъ айи фонарь тмунубдиз тувру, явашди рактин тІапІру ва, айтІинди удручІвди, цалариккди акв гъабхуру. Дурариз рябкъюрайиб укІхъан марцц

дапІнайи ичІи чвуг вуйи. Магъа дугъу акв аьхиримжи мурччвазди гъабхи. Мушваъ дугъаз хъирибгъну имбу укІ ва дид’ин фуж-вуш дахънайси шулу. Шубуб ликрин улихънаси гъахъи дугъаз укІ’ин дахънайи бицІидар рякъюру.

– А-а! – явашди гъапи дугъу.

Дугъу акв хпирин ликариккинди гъачІабккуру. Къюридра бицІидариз багахъ шулу. Ав, дурар укІ’ин даахнайи. Гъяжина Гъясан – сарсариз машар йивну. Хъа Гъялим – дурарин кІуларихъ. Дурарин шуббиб хиларра саб йишв’ин алийи. Гъяждин хил запІган, дурариз бицІидарин къялаъ дабхънайи гатдин чирккв рябкъюру. Гъадму гъи дадаи хул’ан утІубкку чирккв. Адашнададасар-сарихъиндилигуру. Адашин машнаъ аьлхъюб айи. Дадаин машнаъ – тахсиркарвал кайи шадвал.

Адаши бицІидар явашди нивкІ’ан уягъ апІуру. Дадаи мугъаятди чирккв чан хабахъна гъадабгъуру.

Хъадукран сабли мукъам

Къюрдун кІанакк
архаинди даабхнай
НивкІ'ан хъибгну
гвачІин, хъубкъси хъадукар.
Либгур багъдиз.
Фу рябкъюру? Вайгъарай:
Багъдин зиин
саб кюкюкъан илимдар.

Язухъ дубхъну,
улар гъишну хъадукран,
Назук нивгъар
аку мархълиз илдицну.
Сабпи кюкди
маш улупну арчликан,
Ялгъузди учв,
гучІ кадиси гъилибкъну,

Зарбди гъибшну
хъана багъдиъ хъадукар,
Мани цІадлар
дахъри ичІи хутІлариъ
Багъдин машназ
рангар гъахну акустар.
ХутІларин нивкІ
ипну дерин жилариъ.

Ва саб дупну
жилариккан ккутІурчвну,

Ригъун кюкйир
багъдиъ дурсну швушварси,
Хъадукраз чпи
кІулар заргну гъилигну,
Ишурай баб
ккарцуз дуфнай шубарси.

Къюрдун мукъар
ерцІуз хъюгъну гъарзаригъ,
Жакъварин радио
зарбди рабхуру.
Хъадукру чаз
мукъ убгъуру дагъларигъ,
Ригъдин мурслар
Ккиври, гъалав рибшуру.

Къюрдун кІанккан
ккудубчІву йиз Рубасра,
Хъял дуфнайи
вягъшиси, зарб жабгъуру.
Улихъ гъирчну
къюрду гъуржу лавшарра. –
Мирккариин илипну
къюрд гъабхуру.

Мани микІлу
кучра хулан улдарик –
Хъадукрахъан
дуфнайи зарб чархачи.
Йиз гъуландар
каъра вари ляхнарик:
Гъит саринкъан
дарибши хутІил ичІи...
Йиз кІваъ назук
гъиссар хъиргра, риш, увкан,
ХъудутІнайи симар
хъитІра увухъна.
Гъач! АпІурхъа
кюкдин багъдиъ, ихъ, ялхъван, –
Хъадукру чан
сабпи мукъам йивура.

САБПИ МАРХЬ

Хабарсузди ахмиш
гъабхьи завар'ан,
Сабпи мархъли
ипна шад мяълийин сес,
Гъюдли тлубар
зарб йивури рукъаркан,
Сарф аплур
чан айи-адру гъевес.

Мархъли хутлиъ
казагнайи ризкъ'ина
Ригъдин нурар,
завун аку ранг хура.
Завариан
дизигнайи Жил'ина
Дидин мил'он
симар уткан рахура.

Кюкйирин цлабар
гъиришвну, квантарси
Бицйирин, бабан
мухрихъна чларккурай.
Гъарари чпин
тлурар арццну, ушварси
Иштагъ ади
завун шире убхъурай.

Дюн'я бегъем,
лап квантан тухъ дапну,
Китиппну мархъ:
абхъну дагълариъ чрушин,
Кюкйирин гарцларийъ
завун ниъ гъитну,
Гъубшну гъади
табиаътдин тлагърушин.

Ва уклу заварийъ
уълюрхну ничхрар,
Сабпи мархълиз
кван клури «аферин».
Убхъура мархъ,
уч аплур хъадукар,
Кюкдин машнаъ
макар ахъри арфари.

Хлинцар киршну
узукра ахю ашкънан,
Хиял апин,
мархъли йиз юкв гъижикну.
Аку гъиссар
урзну багъри юрднакан,
Уъмрин вартан
гюрчег рангар гъидикну.

Гъяйиф, ухъхъан
ухди гъубшну сабпи мархъ,
Вушра диди
аъжалсузвал кадабгъну:
Хутлиъ чардин
уъмур кабхъну, дубхъну сарф,
Кюкдиз, гъариз
ифи дубхъну гъажабгъну.

Гъузгъун дайча

Шубубпи пай
Бистанчи вуйи Макар,
Сабпну духъна гъякимдар

Апѹри гъарай-фигъан
Аьхъ'ан утѹбчвну гъяйван,
Думу гъибисну нежбри,
Ижмиди кибтѹну гъарик.
Дубсна хъют гъарин кѹакѹнаъ,
Йивури архи зурна,
Ккебгъна аьжайиб мукъам
Ва аьлхъюз ккаъра халкъар:
«Гъахънийиштѹан жвина шив,
Гъарган шад вуйидар чиб.
Жви вуй ккунир зарафат,
Шиван – гъарган шад суфат,
Жвуву ккергъиган аьлхъбар,
Шиву ккергъуй ккятѹялхъбар!»
Му эвел ву ихъ махъвран,
Мухъв апѹрахъа давам.
«Зи-зи, Зи-зи, зи-зи, зи.» –
Мяъли ккебгъна мизмизи, –
Гъарикк сар бай, абццну ушв,
Деъна, йивури ушв'ушв,
Чан рижв йивури, сулу
Багахъ гъитрадар узу.»
Му эвел ву ихъ махъвран,
Магъа махъв шула давам.

Магъа гъягъюра Иван
Тѹблан ккадабгъуз гъюлккан.
Дайча микѹси жабгъюра,
Зат дийибгъдар – тѹибхура,
Ва ккадапѹну сад йигъан
Манзил варж агъзур верстнан.
Гъюлихъна хъубкъган гъяйвни,
Дийибгъну, бализ гъапи:

«Цибсан гъушиган, Иван,
Алабхъурухъуз майдан,
Душвлан дикъатлуди лиг –
Рябкъидивуз зурба кит.
Ву, кІур, дидин ургуд йис,
Ис хъуз даршули гъюлиз,
Аьгъдар дидиз, шли ва гъаз
Мициб аьзаб тувраш чаз,
Аьгъю гъабхъиган, ухъуз
Гъягъюз ккунивал завуз,
Узлан хил алдабгъуз гъит,
КІури, ккарабгиди кит.
Гъерх уву ригъдин гъулаъ,
Гъаз кит дебккнаш аьзабнаъ.»
Магъа му чуру майдан
Ва гъябкъю бализ мушвлан
Зурба океандин шид,
Дид'ин аждагъасиб кит.
Китран гъваларик бистнар
ДапІну, илтІикІну арчлар.
Къял'ин ал саб зурба гъул,
КІул'ин убзура мягъсул,
Рижвниин али ярквраъ
БицІидар а талитнаъ,
УнтІ'ин – шубарин дестйир
АпІури шад мяълийир.

Чалантина, «Цакъадам»
Ккипну, жабгъруган гъяйван,
Китру, абццну зурба ушв,
Явашдиси гъапІу «Уф-ф!»
Хъасин гъерху: «Йиз къяллан
Наана гъярчва? Наънан?»
Дайчайи туву жаваб:
«Ич Паччагъ шуран тІалаб
АпІуз ккундучуз тамам,
ТІалаб, паччагъдин швушван.
Гъягъюрача завариз,
Ригъдин гъизил гъалайиз.»
Яраб шуйкІан, дуст, учвхъан
Гъерхуз думу ригъдихъан –
Фу тахсир кайин узук,
Фила, дапІну йиз язухъ,
АпІуруш узу азад,
КкудубкІуруш му аьзаб?» –

Лигарча, кит, яв дерназ» –
Гъапи Иванди китраз.
«Аллагъисан, аьзиз кас,
Лигава йиз къисматназ», –
Хъюбгънийи кит ккарабгуз,
Гъагъиди ил хъадабгъуз, –
АпІарзавуз саб уж'вал
Алдабгъ узлан му завал.»
Лигарза, кит, яв дердназ!» –
Чигъ гъапІу бали китраз.
Гъаму вахтна зарб гъяйван
Гъеебгу китран къяллан,
Кумси, хъирибчури туз,
Хъюбгъю гюллеси жабгъуз,
Гизаф гъушнуш, цІиб гъушнуш,
Гъажаргънуш дарш гъитІирхнуш,
Фу гъябкънуш, фу гъябкъюндарш,
Валлагъ, узузра аьгъдар.
Гъюри а махъвран аьхир,
КкудубкІурадар ляхин.
Гизаф гъажабгъну гъяйван,
Гъаз аьгъя, фукъан? Наан?
Гъилигиган вахтналан,
Мюгътал гъахънийи Иван:
Ккипнайиси зур гъалав,
СатІи духъна жилна зав,
Ир убхуз деъна хпар,
Заварик курсну дуркъар.
Жиллан за гъаши Иван
Ва гъягъюз хъюгъю завлан.
Мюгътал гъахъи: «Аьламат!
Фициб гюрчег вилаят
Даринхъа жангар завар!
Жилихъ тевузкъан шулдар.
Фу ву жил – кІару батІур,
Хъа мушваъ атІабгнай нур!
Либга, дайча, запІну кІул,
Нур туврайиб меркез шул,
Фукъан ягълиб вуш гъала,
Дидин зиин – минара!»
«Му гъала ву ихъ шуран,
Паччагъдин ккуни швушван!
Гъяйвни бализ гъапІу чІигъ, –
Йишвну мушваъ шулу ригъ,
Йигъну дабхъну шулу ваз,

Кжилибгури мучлушназ.»
 Багъахънаси гъушу бай –
 Гъала аквну убгурай:
 Мурхълар ккайи нурарсдар,
 ИлтИкІнайи битІарсдар,
 Чибра гъамг шюшдин аку.
 Арсран ву ижми гъапІу,
 Гъалайин лап кІакІниин
 Урус хач ал гирами,
 ГъапІуб ургуб хядракан,
 Рангнан нур тувру зиълан.
 Багъдиъ, кюлер асран
 Алий гъизилин кьефсар,
 Дурарий айи жакъвар,
 АпІури гюзел мукъмар.
 Гъаятдиъ убчІву гъайван
 Дидлан элдеу Иван,
 Вазлин багахъна гъафи
 Ва, салам тувну, гъапи:
 «Иван вуза, Петрин бай,
 Увухъна рякъ дар гъулай
 Йиз халкъдин, ярхла юрд’лан,
 Гъабхунза увуз икрам.»
 «Гъач,гъач! Деъ, Петрин Иван, –
 Гъапи вазли кІваантІан, –
 Кидибт, яв метлеб фу вуш,
 Фици мина алдахънуш,
 Гъаз уву, дирчну жилар,
 Гъи къабул гъапІнуш завар,
 Фициб вуш яв вилаят,
 АпІин ихтилат-сюгъбат.»
 «Дуфну аза архлаан,
 Мублагъ юрд вуйиз Ватан.
 Рякъюъ аънайир узу
 Паччагъдиз хъирснай швушв ву,
 Чпин чІвурдаз дапІну икрам,
 Хабар абгуз чан бабкан,
 Гьерхуз, гъаз жин дапІну аш,
 Чахъан шубуд йигъан маш,
 Гъаз жин духънаш чве аку,
 КкучІвну дифарикк кІару,
 Гъаз чи кІваълан гъаъну аш,
 ГъитІибкІну чан нурлу маш.
 Риш устад вуйи гафнан,
 Дугъхъанси даршул узхъан...»

«Фуж ву думу, хъирснай риш?»
 «Дугъаз кІуру Паччагъ риш.»
 «Йиз абзиз риш? Паччагъ риш?
 Уву гъурхнийна йиз риш?» –
 Гъарай гъапІнайи вазли.
 «Ав, – жаваб туву бали.
 Шул ис дапІну пашманди, –
 Амур гъапІний паччагъди:
 Шубуб гъафтайиз му риш,
 Уву гъалайиз дархиш,
 Туварза йикІру жаза,
 ГъапІза, имдруган чара?»
 Шадвалиан гъибшу ваз,
 Хъасин дийибгъу къаназ,
 Баллан алдагъну хабар,
 Ижмиди гъапІу макар:
 «Агъ уву, Петрин Иван! –
 Ухът алдабхъу вазлилан, –
 Гъабхириз му шад хабар,
 Узуз фукІа гъайиф дар.
 АбгъайкІан, яраб, увуз,
 Фициб дерд гъабхънуш учуз?
 Шубуд йигъ шуран яснаъ
 УбчІвнайза кІару дифраъ,
 Йишвну даршули ахуз,
 Йигъну – фукІанра ипІуз.
 Гъаддиз йиз байра аку
 Гъабхъний дерднаан кІару
 Ва, кутІушвну чан нурар,
 Аку дарапІри жилар,
 Гъар йигъан абзиз чуччкан,
 Сикин дай дерд апІбакан.
 Йипа сагъди вуш думу,
 Даршиш духънайин ицру?»
 «Ваъ, шурак ицруб кадар,
 Думуси уччвур адар,
 Амма гъахъну лап ипни. –
 Гъапи явашди бали, –
 Белки, швуваз гъушиган,
 СацІиб чагъи шулийкІан?
 Ич паччагъдиз думу чаз
 Гъадагъуз ккунду швуваз.»
 Вазли чІигъ гъапІу «Угъраш!
 Дугъаз нач шулдарин дарш?»

(Давам гъюру номериъ)

Эбелцнан Мяъли

Эбелцан, цан-цан!
Гъюран баяр ергура,
Малар-марччар уърхюра,
Гамдихъ афрар уржура,
Завар, вазар рахура,
Жакъвари сес аплура.
Ма, ахью баб,
Увуз цIару маргъ.
Ча учуз,
Улдубзури, хърубзури,
Саб чIукI афар!

Соколенок Илази

2/2018

март - апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016 г. выданный
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл.редактора)
Т.Зургалова (ответ. секретарь)
Ф.Султанова (редактор выпуска)
П.Асланов
Г.Омарова
Ш.Шахмарданов
С.Кюребегова
А.Абдурахманов
Э.Ашурбекова

Художественный редактор З. Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская

Формат 60x84 1/8.
Уч. изд. л. 3, 18.
Уч. печ. лист 3, 26.
Бумага офсетная.

Выход в свет 27.04.2018 г.
Тираж 363 экз.
Заказ № 183.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс».
Адрес типографии: 367018, РД г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколенок» и «Литературный
Дагестан».
Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д.55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Табасаранский язык.

Индекс: на год - 31170,
на полугодие - 78433.

Цена свободная.